

Motivi u jednom Kanižličevom molitveniku iz 1760. godine

Tomek, Ivana

Master's thesis / Diplomski rad

2011

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:142:790636>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-25**

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J.J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet

Diplomski studij hrvatskog jezika i književnosti

Ivana Tomek

Motivi u jednom Kanižličevom molitveniku iz 1760. godine

Diplomski rad

Mentor (prof.dr.sc. Zlata Šundalić)

Osijek, 2011.

Sažetak

U okviru ovoga diplomskog rada upoznat ćemo se s autorom, Antunom Kanižličem i njegovim stvaralaštvom. Iako je u literaturi zabilježeno da je Kanižlić počeo pisati kasno, tek u šezdesetoj godini, on je ipak iza sebe ostavio vrijednu književnu ostavštinu. Kanižlić je značajan pisac, s obzirom na okolnosti u kojima je živio. Slavonija je tada bila pod turskom vlašću. Turska najezda je ostavila dubok trag, kako na gospodarskom, tako i na književnom planu. U to su vrijeme spaljene brojne knjige i literatura potrebna za obrazovanje, pa je Kanižlić prionuo na pisanje molitveničkoga štiva paralelno s abecevicom kako bi pomogao hrvatskom narodu u prosvjećivanju. Nakon odlaska Turaka, ostao je njihov jezik, koji se Kanižliču nije sviđao, stoga je želio što manje turskih riječi u hrvatskome jeziku. Javljaju se molitvenici koji služe i kao početnice iz kojih će narod, ne samo moliti se, nego i učiti čitati. Molitvenici su jedan od javnih oblika nabožno-poučne literature, ali su i javni oblici pučke književnosti. Pod samim pojmom pučke književnosti misli se na književnost koja je pisana za široke slojeve, što potvrđuje i sam Kanižlić u predgovoru *Primogućih i srce nadvladajućih uzroka*, molitveniku koji je u središtu pozornosti ovog diplomskoga rada. Zato nije bez osnove ako teze iznijete u njegovu tekstu iz predgovora *Primogući uzroci* pokušamo prikazati kao plod njegova oslanjanja na prethodnike.

Uspoređujući Kanižličeva dva molitvenika, *Primoguće i srce nadvladajuće uzroke i Bogoljupstvo na poštenje sv. Franceška Saverija* na motivskoj razini (smrt, životinja, istina, pakao), možemo zaključiti kako se oni koriste u sličnim situacijama i sličnome značenju, što je određeno njihovom žanrovskom pripadnošću.

Ključne riječi: književnost u Slavoniji u 18. stoljeću, molitvenici, jezik Kanižličevih dijela,

barok, motivi; smrt, životinja, istina, pakao.

Sadržaj

Sažetak.....	1
Uvod.....	3
1. Život i djelo Antuna Kanižlića	4
2. Književnost u Slavoniji za vrijeme Turaka i nakon oslobođenja Turaka.....	6
3. Molitvenici kao potrebna literatura u Slavoniji u 18.stoljeću.....	8
3.1. Početnice za neuke.....	9
3.2. Molitvenik u hrvatskoj književnosti.....	11
3.3. Tipologija molitvenika	12
4. Jezik Antuna Kanižlića.....	17
4.1. Kanižličeva frazeologija u molitvenicima.....	19
5. Barokno doba vezano za Antuna Kanižlića.....	20
6. Turska ostavština u Kanižličevu molitveniku.....	21
7. Bibliografski opis Kanižličeva molitvenika <i>Primogući i srce nadvladajući uzroci</i> ...	23
8. Predgovor Kanižličeva molitvenika	25
9. Motivi u molitveniku <i>Primogući i srce nadvladajući uzroci</i>	27
9.1. Motiv smrti.....	27
9.2. Motiv životinje.....	28
9.3. Motiv istine.....	29
9.4. Motiv pakla.....	30
10. Usporedba dvaju molitvenika Antuna Kanižlića.....	30
11. Zaključak.....	33
12. Literatura.....	34
13. Prilozi	

Uvod

Zadatak ovog diplomskog rada je prikazati motive u Kanižličevu molitveniku *Primogući i srce nadvladajući uzroci* te ih usporediti s motivima iz drugog njegova molitvenika *Bogoljupstvo na poštenje sv. Franje Saverija*. Kako bismo lakše došli do toga zaključka morali smo krenuti od samoga početka, dakle, najprije se moramo upoznati sa životom i radom Antuna Kanižlića. Da bismo shvatili od kolike su važnosti Kanižličeva djela, upoznati ćemo se sa *teškim vremenskim razdobljem za hrvatsku književnost*, odnosno sa *prisutnošću Turaka na hrvatskome tlu*. Nadalje su bitni *molitvenici kao potrebna literatura u Slavoniji u 18.stoljeću* iz koje bi narod mogao stjecati znanje. Kako bismo znali iz čega su naši davni preci učili svoj jezik i kulturu, otkrit ćemo i pojasniti pojam *molitvenika* i njegovu tipologiju koja je doista razgranata. Treba dati podatak i o samom *jeziku*, te uzorima koji su Kanižlića potaknuli na pisanje djela u hrvatskoj književnosti. Kako bismo mogli svrstati autora i djelo na ljestvici književnosti potrebno je književno vrijeme u kojemu je molitvenik nastao, a to je *barokno vrijeme u Slavoniji*. Da bi mlađe generacije shvatile kolika je čast posjedovati materinji jezik, treba pojasniti prodor Turaka i njihovu ostavštinu na hrvatskome tlu. Na kraju bi se ponajviše od svega trebalo posvetiti samom molitveniku *Primogući i srce nadvladajući uzroci*; njegovoj građi, sadržaju, značenju i motivima, a na samome kraju napraviti usporedbu već spomenutih molitvenika. Nakon provedene analize cijeloga rada, jasno je da dolazi sinteza, odnosno zaključak.

1. Život i djelo Antuna Kanižlića

Kanižlić, Antun (Kanislich, Kanislić; Ante, Antonius), pjesnik i vjerski pisac rođen je u Požegi između 5. i 9. XI. 1699. U maticu krštenih upisan je 20. XI. 1700., ali prema njegovoj je izjavi u 12 trogodišnjih isusovačkih shematizama navedena uvijek godina rođenja 1699., a nadnevcu 5., 6. ili 9. XI. Literatura potvrđuje kako u rukopisnom imeniku profesora austrijske provincije stoji upisano, da se Kanižlić rodio 6. Studenoga 1699. (Matić, 1940:13). U popisu požeških stanovnika, sastavljenom 1702., od komorskoga provizora Napsza, spominju se u Požegi osim nadničara Marka – krznari Ivan i Frano Kanižlić. Za pjesnikova oca znamo da je bio Frano, a Ivan mu je jamačno bio djed. (Matić, 1940:13). "U *Diariju* požeške isusovačke rezidencije zabilježeno je 26. siječnja 1728., da je Ivana Kanižlića, kojemu je bilo više od osamdeset godina, u bolesti pohodio sam superior rezidencije, a kada je starac sutradan umro, ističe *Diarij*, da je superior naredio, neka za nj' zvone sva zvona isusovačke crkve." (Matić, 1940:13). Osobita pažnja koju je superior posvetio starcu, doista naglašava kako je starac zasigurno bio u najbližoj vezi sa članovima njihova reda, odnosno s Antunom Kanižlićem.

Nakon što je nižu gimnaziju završio u isusovačkoj školi u svom rodnom gradu, pošao je na daljnje nauke (humaniora i retorika) u Zagreb. U Zagrebu je ujedno stupio u isusovački red.

Zahvaljujući preciznom vođenju isusovačkih arhivskih spisa, može se Kanižlićev život pratiti iz godine u godinu. Nakon novicijata i daljnjeg školovanja poslan je 1717. za profesora u Varaždinsku gimnaziju. Tamo je ostao samo jednu godinu. Zatim je poslan u Graz, gdje je tri godine (1718-1721) ostao na tamošnjem sveučilištu. Vraćen je u Zagreb za profesora (1721-1724), pa je onda ponovno poslan u Varaždin (1724-1725). Ponovno su ga poslali na školovanje u Graz i u Trnavu (Slovačka), te je konačno 1728. zaređen za svećenika. (Bogišić, 1974:337).

Završivši školovanje, Kanižlić više ne odlazi u škole za nastavnike, nego mu se povjerava da bude upraviteljem (praefectus) raznih škola i prosvjetnih ustanova. (Bogišić, 1974:338). U njima će uz rektora kolegija upravljati školom i nadzirati pedagoško-didaktički rad profesora. Na takvim dužnostima bio je u Zagrebu, Požegi, Osijeku, Petrovaradinu i Varaždinu. Uz svoj profesionalni rad Kanižlić se intenzivno bavio i vjersko-prosvjetnim radom, s čime je usklađen i njegov književni rad. Neko je vrijeme, nakon 1753., imenovan

biskupskim savjetnikom za poslove u slavonskim župama. Međutim, već je tada počeo poboljšivati, pa će to unaprijed u mnogome odrediti i karakter njegovih svakodnevnih preokupacija.

Prema brojnim saznanjima, Kanižlić je bio zaposlen u Hrvatskoj u svim tadašnjim isusovačkim kolegijima, rezidencijama i misijama. To mu je uvelike omogućilo upoznavanje svih naših krajeva, ali najviše se mogao upoznati sa životom ljudi na tim područjima.

Iako je Kanižlić počeo kasno, tek kada se primicao šezdesetoj godini života, izdavati knjige, bez sumnje su barem prva njegova štampana djela i po zamisli i po izradi starija. Povezan uz sobu stao je ozbiljnije raditi na tiskanju svojih djela: molitvenika i katekizama. Tako uskoro objavljuje:

1. Obilato mliko duhovno (Zagreb, 1754.)
2. Bogoljupstvo na poštenje sv. Franceška Saverija (Trnava, 1759.)
3. Primogući i srce nadvladajući uzroci (Zagreb, 1760.)
4. Mala i svakomu potrebna bogoslovica (Trnava, 1773.)
5. Bogoljubnost molitvena (Trnava, 1766.).

Komponirajući svoje molitvenike, Kanižlić se služio uzorima iz drugih: latinskih, francuskih i njemačkih molitvenika. (Bogišić, 1974:338). Prema brojnim zabilješkama u raznim povijestima vidljivo je da su Kanižlića oduševljavale poučne upute i ogledne priče raznih pobožno-poučnih primjera. Već u molitvenicima, u svojevrsno pobožno-polemički angažiranoj prozi, vidi se i Kanižlićeva borba s izrazom; bio je prinuđen da stvara pojedine izričaje i stilske postupke u tematici koju je započinjao. (Bogišić, 1974:338). S obzirom na stil, posebno je uživao u barokno-svečanim i tragično-bolnim ugođajima, što je, dakako, bilo u skladu sa suvremenim stilskim i uopće književnim koncepcijama i tendencijama. U tom pogledu poseban izvor inspiracije pružala mu je tema ljubavi, koja je trajno bila nazočna u suvremenom katoličkobaroknom odnosu prema svijetu.

Te Kanižlićeve knjige, napisane su za potrebe crkve i usklađene s isusovačkim potrebama i težnjama. Nemaju, dakako, izraženije književne vrijednosti, ali ipak ponegdje u stihu ili slici kao da osjećamo pjesničku ponesenost, a u predgovoru ponegdje možemo uočiti i autorovu svijest o književnim i kulturnim potrebama "Ilirije, Slavonije aliti Dalmacije", kako je nazivao svoju zemlju, svoj narod. (Bogišić, 1974:338).

U predgovoru, koji je pisan u Požegi 27. rujna 1757. i zahvaća jedanaest strana, kazuje Kanižlić kako je sastavio svoje djelo: "Scinio sam, da je ne samo korisno, nego i potribito ovu od ljubavi knjižicu u naš jezik prinesti. Istina je, da ako bi tko i nimačku ili ovu iliričku proštio, mogao bi reći, da su sebi većma neprilične, nego prilične, ali mi zato nitko neće zamiriti, zašto bo sam nikoja ostavio razum mlogih nadvisujuća, namisto mlogih koja sam druga nadodao, navlastito duhovne pripovisti iliti izglede bogolubnih duša, znajući da su takve pripovisti kako ostalim narodom, tako i našem vele drage čuti i štiti, imajući kripost ne samo volu našu na naslidbu maknuti nego i prignuti." (Matić, 1940:24).

Kanižlić umire 24. VIII. 1777. godine u Požegi. Prema oporučnoj želji, pokopan je u požeškoj crkvi sv. Lovre. (<http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspxid=177>)

2. Književnost u Slavoniji za vrijeme Turaka i nakon oslobođenja Turaka

Već potkraj 14.stoljeća Hrvati su bili suočeni s golemom opasnošću i ne sluteći tada da će ona za njih imati tragične posljedice. Naglo širenje na Balkanskom poluotoku, ne samo da je ugrožavalo njihov opstanak, nego je vodilo potpunom uništenju i brisanju Hrvata s etničke i političke karte ondašnje Europe. Pod sve jačim pritiskom i naletima osmanske vojske, iscrpljena i osiromašena Hrvatska je u 16. stoljeću svedena na ostatke ostataka (reliquiae reliquiarum). Uništavanje hrvatskog prostora podrazumijevalo je i uništavanje i nazadovanje književnosti koja je gotovo izgubila svoj pravac. Književnost u Slavoniji u XVIII. stoljeću uvjetovana je prilikama koje su u njoj vladale prije i poslije odlaska Turaka. Jedinu naobraženi i pismeni ljudi bili su svećenici i redovnici - franjevci, isusovci i pavlini; prvi imaju svoje središte u tursko doba u Našicama, poslije u Osijeku, gdje su imali i viši studij, drugi u Požegi, gdje su držali gimnaziju i akademiju; treći su preuzeli jezuitske škole poslije ukidanja reda. Tako vidimo da je mreža škola i prosvjećivanja u slavonskom provincijalu u redovničkim rukama; ni u Vojnoj granici nisu prilike – vidjet ćemo – utješnije. Otuda i pretežno vjerski karakter književnog rada u Slavoniji u XVIII. stoljeću. Školovanih pismenjaka i svjetovnjaka gotovo i nema, knjige pišu i štampaju crkveni ljudi.

Nakon oslobođenja Slavonije od Turaka bilo je razumljivo što je književnost u njoj. Književnost je uglavnom poprimila didaktičko-moralizatorski i prosvjetiteljski karakter.

Književnost se stavila u službu potrebe trenutka, pa je književno stvaranje slavonskih pisaca bilo podređeno racionalno-prosvjetiteljskim mjerama i željama da se narod prosvijetli i pouči. (Bogišić, 1974:339).

Ta opća i temeljna koncepcija ostvarila se i u Slavoniji onako kako je u svakom pojedinačnom slučaju književnik smatrao najboljim i najprikladnijim.

Unatoč naglašenoj praktičnoj orijentaciji u književnoj djelatnosti slavonskih pisaca XVIII. stoljeća ipak se osjeća i trajna nazočnost istinskih književnoumjetničkih manifestacija. *"Između katoličkih Slavena ostajemo jedini još mi s većom umjetnom knjigom u 17. i 18. stoljeću, u vijeku baroka; bliži smo Italiji, pa se u našoj književnosti nalaze i pravi zastupnici baroka. To su Ignjat Đorđić i Antun Kanižlić. Značajno je za stil i poeziju obojice, da su isusovci."* (Prohaska, 1909:117). Ipak u književnom životu Slavonije, osim Kanižlića treba izdvojiti i Matiju Petra Katančića. Katančić i Kanižlić nisu se samo uključili u suvremene hrvatske književne tokove i domete, nego su pomogli i daljnjem učvršćenju misli o jedinstvenosti pokrajinskih tokova hrvatske književnosti, s obzirom na tematiku i s obzirom na jezik.

Hrvatska književnost se razvijala u više pravaca u 18. stoljeću. Primjerice, Matija Antun Reljković je težio prosvjetiteljstvu; njegovoj pouzdanoj moći praktičnog i moralnog odgoja, dok je druga strana, ona koju je zacrtao Antun Kanižlić, poklonik baroka koji se u Europi već ugasio. (Frangeš, 1987:123). Konac XVIII. i početak XIX. stoljeća dočekaio je hrvatski narod, koji je tada brojio oko dva milijuna duša, u gotovo nevjerojatnoj rascjepkanosti, duhovnoj, administrativnoj i političkoj. Nakon propadanja Mletačke republike koja je ne samo stoljećima upravljala Dalmacijom, nego i kao aktivan politički i kulturni čimbenik djelovala na sudbinu cjelokupnog hrvatskoga naroda.

Venecija je također od samoga početka, odnosno od nastanka hrvatske države, bila jedan od njezinih glavnih antagonista. Ali ipak u razdoblju najgoreg vojnog i političkog pritiska Turaka, u prilikama kad se činilo da muze zaista moraju utihnuti, došlo je do procvata književnosti na narodnome jeziku. Do procvata nije došlo samo u Dubrovniku nego na cijeloj hrvatskoj obali.

"Vile Hrvatice – Slovinkinje nisu zašutjele nego, obratno, protužile su i latinski i hrvatski jezik." (Frangeš, 1987:123)

3. Molitvenici kao potrebna literatura u Slavoniji u 18. stoljeću

Prema već spomenutim informacijama znamo da je Slavonija bila pod opsadom Turaka. Zbog silnih ratova i želje za oslobođenjem, Slavonija je nazadovala, kako u gospodarskim i ekonomskim prilikama tako i u književnosti. Iščitavajući povijesti hrvatske književnosti nailazimo na slična objašnjenja koja su vezane za nastanak i razvoj molitvenika.

Molitvenik je u Slavoniji bio određen prilikama koje su u njoj vladale prije i poslije odlaska Turaka. *"Upravo na izmaku XVII. stoljeća oslobođena je Slavonija od Turaka karlovačkim mirom (1699), ali i poslije oslobođenja još se dugo ne javlja književnost na jeziku narodnom, jer je najprije trebalo narod izvesti iz dotadašnjeg poludivljeg života."* (Vodnik, 1913:342).

Narod je živio po pravilima Turaka, a život im je nalikovao srednjem vijeku. *"Gospodarska je zaostalost bila takva, da se zemlja obrađivala i stoka timarila onako, kako je to bilo u najranijem Srednjem vijeku, a opće neznanje nadopunjavalo je najgrublje sujevjerje, koje je – među ostalim – pogodovalo širenju strahovitih zaraza. Glad i kuga nisu bile samo vjerne pratilice rata; njihovo je vladanje bilo neograničeno i u periodima relativno mirnih dana."* (Škavić, 1954:247). Jasno je kako ni gospodarska kultura nije napredovala. Zbog toga je taj prostor osiromašen koliko god je bilo moguće. Gospodarske neprilike odrazile su se i na obrazovanje, te su ga znatno unazadile. Pa i nakon oslobođenja Turaka trebalo je mnogo vremena da se uspostavi kultura i napredak vezan za obrazovanje ljudi koji su do izvjesnog trenutka boravili pod turskom vlašću i tiranijom.

"Međutim prosvjeta, s kojom su u prvo vrijeme došli u doticaj krajevi oslobođeni od turske okupacije, nije ni sama izašla iz okvira Srednjega vijeka. Njezini su nosioci bili franjevci i isusovci, a književna djela što ih oni štampaju i nastoje proširiti u narod, gotovo su isključivo vjerskog, nabožnog karaktera...Koliko se i kako se, međutim, ta književnost idejno vraćala u davnu srednjovjekovnu prošlost svjedoči i to, da se obnavlja čak i crkveno prikazanje..." (Škavić, 1954:247-248).

Prema tome se doista može zaključiti kako je slavonska vjerska knjiga u XVIII. stoljeću podsjećala na srednjovjekovnu knjigu. U 14. i 15. stoljeću hrvatsku crkvenu književnost činili su brojni lekcionari, psaltiri, molitvenici, svetačke legende, crkvena prikazanja i crkvene

pjesme, a slavonsku nabožnu literaturu u 18. stoljeću čine; *Istine katoličanske, Putovi nebeski, Zrcala istine i Životi božjih ugodnika. Ili objašnjenja istine katoličanske vjere, katekizmi, prijevodi, tumačenja evanđelja, životi svetaca ili: kršćanski nauci, evanđelistari, hagiografski spisi ili: katekizmi, zbirke molitava i propovijedi, savjeti, razna mišljenja ili: liturgijska lirika, dulje pjesme djelomično ili u cjelini alegoričkoga karaktera i različita genera moralno-poučne proze.*¹

Sličnost literature 14. i 18. stoljeća potvrđuje još jednu tezu, a to je Kanižlićevo vraćanje starim tekstovima i pjesmama. Budući da je on brinuo o vjerskom odgoju naroda i njihovu nauku, Kanižlić se posvetio pisanju molitvenih knjižica za sav puk. A u to vrijeme, zaostaloj i nepismenoj Slavoniji 18. stoljeća bile su potrebne knjige koje će čitatelja istovremeno učiti čitati i pisati. Knjige su sadržavale abecevske dijelove prema kojima se narod sam ravnao i učio čitanju i pisanju. Kanižlić je želio omogućiti narodu poučavanje kršćanskom nauku i molitvi. U molitvenicima im je donosio, uglavnom, vjerske istine, širio je štovanje nekoga sveca, tumačio značenje križnoga puta. Iz toga proizlazi kako je puk 18. stoljeća, tako neprosvijećen i jadan postao piscima potencijalni čitatelj koji je tražio da se njegove potrebe zadovolje. Upravo zbog toga su i nastajali brojni mješoviti molitvenički tipovi, kao i molitvenički tipovi iz druge temeljne skupine u Slavoniji u 18. stoljeću.

3.1. Početnice za neuke

Svatko je kretao jednom u prvi razred osnovne škole i nije znao čitati i pisati. Zbog toga je u školi dobio početnicu i slovaricu u kojoj se nalazilo sve potrebno. Ali uz obje knjige imao je i učitelja koji je još dodatno sve pojašnjavao. To je u 18. stoljeću bilo potrebno hrvatskome narodu. Prevelika brojka ljudi ostala je nepismena, odnosno neuka, a nije bilo toliko učitelja, da svakome ponaosob pokažu gradivo.

Kanižlić i njemu slični, odlučili su pomoći narodu i počeli pisati molitvenike koji su na samim počecima sadržavali i abecedu. Na osnovu toga svaki je čovjek mogao sam sebi postati učiteljem.

¹ Citirano prema Šundalić, Zlata. *Molitvenici u Slavoniji u 18. stoljeću*, Matica hrvatska – Kolo. <http://www.matica.hr/Kolo/kolo0401.nsf/AllWebDocs/molitvenici>

Molitvenici su jedan od pojavnih oblika nabožno-poučne literature, ali su i pojavni oblici pučke književnosti. Pod samim pojmom pučke književnosti misli se na književnost koja je pisana za široke slojeve. Zadaća joj je prije svega poučiti, informirati i zabaviti. Stoga se molitvenik sa sigurnošću može ubrojiti u pučko štivo na temelju tri postojeća aspekta; odnos prema autoru, prema čitatelju i prema tekstu.

U pučkoj književnosti *autor* najčešće prepričava istine, njegovo djelo doživi veliku popularnost, a često se događa da autor ostane nepoznat svojoj publici.

Čitatelj u pučkoj književnosti tekst prima kao životnu činjenicu, kao nešto što se negdje nekada zaista dogodilo. Pučko je štivo namijenjeno jednostavnu čitatelju. Za razliku od pučkoga štiva visoka literatura računa na čitatelja koji posjeduje književno iskustvo i koji je svjestan da je književni tekst nešto drugo u odnosu na zbilju. Pučka književnost nastoji čitatelju pružiti ono što je mogao dobiti i u novinama ili nekim drugim tekstovima. Pučka je književnost prisiljena da se bori za čitateljevu pažnju s drugim nekim sferama. (Pavličić, 1991:88).

Tekst u pučkoj književnosti ne brine za originalnost i inovativnost. Za estetski element je bitno da je uvijek u pitanju neki praktični cilj, neka korist. Jer narod iz molitvenika mora izvući pouku koja će ga bar malo promijeniti na bolje.

Autori molitvenika zbog toga mogu osim uobičajenog molitveničkog štiva unijeti i dvije tri strane o nekom povijesnom događaju iz prošlosti.

Dakle, uloga molitvenika nije samo propovijedanje riječi Božje, nego je njihova uloga da pouče narod i općoj kulturi, da im prenesu (povijesna, zemljopisna, jezikoslovna) znanja.

3.2. Molitvenik u hrvatskoj književnosti

Kada se govori o molitvenicima, svaki čovjek odmah pomisli na svetu knjižicu iz koje se ljudi mole na misi ili kod kuće. Ipak, ako započnemo razmišljati o molitveniku, nailazimo i na probleme i postavljamo si pitanje; što molitvenik zapravo znači. Jednostavno je reći da je molitvenik sveta knjižica iz koje se moli ili čita, ali kada uzmemo povijesti, rječnike i ostalu literaturu u kojoj se spominju molitvenici, zaključiti ćemo kako riječ *molitvenik* ima brojna značenja. (Šundalić, 2003:11).

U novijim rječnicima hrvatskoga jezika molitvenik je određen kao *molitvena knjiga* ili nešto šire kao knjižica koja sadrži molitve za razne prilike. Ovakvo je određenje vrlo usko, jer molitvenik ne sadrži uvijek samo molitve (*molitvena knjiga*), a nije nužno uvijek knjižica, kako ne opsegom (jer neki molitvenici broje i do 900 kartica teksta), tako ni formatom (dimenzije molitvenika nisu nužno podudarne džepnom izdanju). (Šundalić, 2003:11).

Neki rječnici određuju molitvenik kao *liturgijsku knjigu* koja sadrži molitve, i to ili kao posebne pjesničko-kultne sastavke ili kao složeni činove i obrede. (Šundalić, 2003:11).

Ni u starijim rječnicima hrvatskoga jezika molitvenik nije imao bolju sudbinu, jer i u njima susrećemo natuknice: *moliti*, *molitva*, *molitelj*, *moliteljica*, ali ne i *molitvenik*. Izuzetak je, prema Akademijinu *Rječniku*, rječnik Ardelia Della Belle, u kojem postoji natuknica *molitavac* u značenju *molitvene knjige*, *molitvenika*. (Šundalić, 2003:11).

"Molitvenik je zapravo zbirka molitava, tekstova i pjesama namijenjenih za privatnu pobožnost ili javnu službu Božju, bilo pojedinca, bilo zajednice vjernika." (Kolarić, 1996:121).

Budući da u rječnicima i priručnicima pronalazimo različita tumačenja molitvenika, postoji jedan element koji je zajednički nekolicini autora, a to je *forma* molitvenika. Za molitvenik se kaže da funkcionira kao: *zbirka*, *florilegij*, *thesaurus* ili *zbornik*. Kao drugi element molitvenika pojavljuje se *sadržaj*. Sadržaj molitvenika može biti raznolik, što znači da uz prevladavajuće molitvene tekstove mogu sadržavati pjesme, časoslove i sažetke cjelokupne teologije. Treći element koji je značajan za molitvenik je *recipijent* koji predstavlja pojedinac ili skupina ljudi. Recipijent je zapravo osoba koja iščitava molitvenik, odnosno njegov sadržaj i molitve. (Šundalić, 2003:13)

Prema dosada spomenutim elementima možemo reći kako molitvenik određuju:

- **forma** (riječ je o zbirci, koja prema prirodi vlastita ustroja ne traži nužno od čitatelja kontinuirano čitanje; ono se vrši po izboru, koji je dobrim dijelom određen prigodama i vremenskim odrednicama zbiljskog života – ujutro molimo jutarnju molitvu);
- **sadržaj** (primarno je molitveničkog karaktera i antitetički oblikovan u duhu kršćanske teologije život – smrt);
- **čitatelj** (uvijek je riječ o grješnu čovjeku koji apostrofira, koji "razgovara" s Gospodinom posredno ili neposredno). (Šundalić, 2003:13).

3.3. Tipologija molitvenika

Nakon definiranja značenja molitvenika i elemenata koji ga određuju, prelazi se na tipologiju molitvenika. Na policama mnogih knjižnica i čitaonica postoje različite veličine molitvenika, od džepnih izdanja, pa do molitvenika koji sadrže preko 600 stranica. Najjednostavnija tipologija molitvenika je ona koja kao kriterij uzima opseg knjige, odnosno broj stranica molitvenika. (Fuček,1994:18).

Prema takvoj tipologiji kod nas postoje:

- veliki molitvenici (preko 600 stranica);
- srednji molitvenici (400-500 stranica);
- mali molitvenici (do 200 stranica).

Osim opsega neke knjige, u ovome slučaju molitvenika, važna je i osoba koja će ga pročitati ili ga svakodnevno koristiti za svoje potrebe. Stoga je jedan od polazišni kriterija i sam čitatelj.

Ako se čitatelj uzima kao polazišni kriterij, tada će tipologija molitvenika izgledati ovako:

1. puk,
2. bratovština,
3. svećenike i puk,
4. misije,

5. bolesnike... (Šundalić, 2003:14).

Iz ovoga se dijela može zaključiti kako su molitvenici namijenjeni širem čitateljstvu, odnosno, molitvenici su namijenjeni svim ljudima. Svatko se može pronaći čitajući Božju riječ, bila ona napisana u velikom ili ipak u malome molitveniku. U molitveniku za bolesne osobe nalaze se molitve za njihovo ozdravljenje koje oni sami mogu moliti i tako prizivati milost Božju.

Osim kriterija koji uzima u obzir opseg knjige i kriterija koji uzima u obzir čitatelja, postoji kriterij prema povijesnom razvoju. (Kolarić, 1996:122).

Takva tipologija molitvenika obuhvaća:

- molitvenik koji čitatelju nudi liturgijske tekstove, zbog čega se i govori o pučkim misalima, pučkim brevijarima i pučkim ritualima (molitvenici iz 15. stoljeća)
- molitvenik s izborom tekstova za privatnu pobožnost (16. stoljeće)
- dijecezanski (biskupijski) molitvenik – spoj je dvaju prethodnih tipova (18. stoljeće).

Na temelju danih informacija, jasno je kako se molitvenik razvijao kroz stoljeća i kako se njegova tematika širila. Često se u tipologiji molitvenika može pronaći još jedan kriterij, a to je društveni status samoga pisca. (Šundalić, 2003:14).

Prema takvoj podjeli nailazi se na tri temeljne skupine:

1. prvoj skupini pripadaju molitvenici čiji su autori redovnici, i to isusovci, franjevci ili kapucini;
2. drugoj skupini pripadaju molitvenici čiji su autori svjetovni svećenici;
3. trećoj skupini pripadaju molitvenici čiji su autori svjetovnjaci.

Različite tipologije molitvenika pokazuju kako se mogu uzeti brojni elementi za pisanje molitvenika. Dakle, važan je i društveni status pojedinca, zatim čitatelj koji će se služiti određenim molitvenikom. Od velike važnosti je i opseg samog molitvenika koji donosi podjelu molitvenih knjiga na one koje se koriste za intimne potrebe i one koje se koriste u crkvenoj zajednici.

Pri pisanju molitvenika uvijek se osvrće na namjeru ili nakanu za koju nastaje molitvenik. Stoga nije jasno utječe li takav način pisanja na sadržaj samog molitvenika. Važno je da postoji veza između osobe koja piše molitvenik, osobe koja čita molitvenik i poruke koju nam upućuje pošiljatelj kroz sadržaj molitvenika. Čitajući molitvenik, važno je za

pojedince da shvati štivo koje mu daje savjete za bolji život. Premda pojedinci znaju pročitati molitvenik, ali ostaje im praznina jer nisu otkrili poruku koja se krije u sadržaju.

Čitajući molitveničku građu, te uvažavajući oblik i sadržaj molitvenika kao polazišni kriterij, nailazimo na tipologiju u koju ubrajamo dvije temeljne skupine molitvenika.

1. Prvoj skupini pripadaju molitvenici o čijim sadržajima odlučuju u prvome redu sami autori. (Šundalić, 2003:15).

Za ovu skupinu je karakteristično da svaki autor može pisati o sadržaju o kojem on želi. Takva opcija je gotovo najpovoljnija jer autori mogu prepustiti pisanje svojoj mašti te na takav način privući više recipijenata.

2. Drugoj skupini pripadaju molitvenici čije sadržaje nalaže nešto izvan samoga pisca (određena liturgijska knjiga, lik sveca ili svete, te razni određeni obredi koji se održavaju u crkvama). (Šundalić, 2003:15).

Po pravilu koje opisuje druga skupina, autori molitvenika gotovo da dobiju zadatak kojega se moraju pridržavati. Prema tome nastaju molitvenici koji su unaprijed tematski određeni. Pri pisanju molitvenika koji sadrži lik nekoga sveca, najčešće se piše o njegovu životu i događajima koji su ga pratili na putu od rođenja pa sve do njegove smrti.

Kao i do sada, i u molitvenicima o čijim sadržajima odlučuju sami autori, nailazimo na podjelu, odnosno dva podtipa molitvenika koje određuje sadržaj:

1. *čisti molitvenički tip* – takav molitvenik sadrži molitve za privatnu pobožnost i u najidealnijem obliku čovjek koji ga posjeduje može za njega reći "to je moj molitvenik" (primjer: Katarina Frankopan Zrinska, *Putni tovaruš* /1661./; Vitale Andriaši, *Put od raja najlašnji* /1686./ (Šundalić, 2003:15)
2. *mješoviti molitvenički tip* – poglavlju s privatnim oblicima molitve pridodana su i ona s kršćanskom naukom, pjesmom, pričama-predlošcima za propovijedi, abecevicom, časoslovom...(Šundalić, 2003:15).

Na temelju informacija o čistom molitveničkom tipu može se reći kako je to najčešće mali molitvenik za intimne potrebe svakoga čovjeka. U njemu se nalaze molitve, kako je već spomenuto, kojima puk priziva Božju milost na sebe i svoj život.

Za razliku od čistog molitveničkoga tipa, mješoviti molitvenik može sadržavati i molitve za pobožnost, ali i pjesme koje se primjerice pjevaju za Božić ili neku drugu svetkovinu. Može sadržavati i priče kojima su svećenici potaknuti na propovijed u Crkvi. Na temelju različitih elemenata koji su sastavni dio mješovitog molitveničkog tipa molitvenika, javlja se nekoliko novih tipova molitvenika:

- a) molitveničko-katekizamski tip – prevladavajućem molitveničkom dijelu dodan je kršćanski nauk (primjer: Antun Kanižlić, *Pobožnost molitvena* /1893./
- b) pjesmaričko-molitvenički tip – prevladavajućem je pjesmaričkom dijelu dodan i molitvenik (primjer: /Juraj Mulih/, *Bogoljubne pisme* /1736./).
- c) Molitveničko-oratoriski tip – određeni molitvenički dijelovi služe istovremeno i kao predlošci za propovijedi (primjer: Jerolim Lipovčić, *Dušu čuvajuće pohođenje* /1750./).
- d) Molitveničko-abecevski tip – molitveničku građu započinje ili zaključuje abecevica, kako bi se i oni koji ne znaju čitati tomu naučili (primjer: Matija Antun Relković, *Slavonske libarice* /1761./). (Šundalić, 2003:15).

Četiri navedena tipa molitvenika su samo nekolicina jednostavnijih kombinacija koje se mogu pronaći na policama knjižnica. Autor prema vlastitom nahodjenju može sastaviti molitvenik onako kako misli da je najbolje. U tome slučaju molitvenik može biti sastavljen od molitvenih tekstova, katekizama i pjesmarica.

Druga skupina definirana je kao skupina čije sadržaje nalaže nešto izvan samoga pisca. Stoga i nju možemo podijeliti u nekoliko različitih podtipova:

1. *molitveničko-brevijarski tip* - izbor molitava, čitanja, himana, psalama najvećim dijelom nameće brevijar, službena crkvena knjiga u kojoj se nalaze sustavno poredani molitveni tekstovi i čitanja za sve dane u godini i za sve sate u danu. Za brevijar je važan i ustroj njihova poglavlja. Ona su obično naslovljena kao oficij i imaju osam dijelova, kao što se i dnevna pobožnost sastoji od osam ura. (Šundalić, 2003:16). Logika brevijara je u molitvenicima prikazana je na dva načina, pa se stoga i ovdje javljaju podtipovi:

- a) "Prvi je sadržajno i kompozicijski na tragu brevijarske dnevne pobožnosti – poglavlje (oficij) dijeli se na osam dijelova, a svaki sadrži određene psalme, čitanja, molitve, himne... " (Šundalić, 2003:16).

b) "Drugi je samo kompozicijski na tragu brevijarske dnevne pobožnosti – ustroj molitvenika nameće brojka 8 (jer dnevna pobožnost ima osam dijelova), ali sadržaj je individualna piščeva kreacija, neovisna o brevijarskim rasporedima molitava, psalama, čitanja..." (Šundalić, 2003:16-17).

U ovu skupinu se sa sigurnošću može ubrojiti Kanižlićev molitvenik *Primogući i srce nadvladajući uzroci /1760./*.

2. *molitveničko-hagiografski tip* – za ovakav tip molitvenika važan je sadržajno-kompozicijski izgled molitvenika koji je određen likom nekoga sveca ili svetice. To bi značilo da upravo ti sveci/svetice nalažu izbor molitava, pjesama, litanija. (Šundalić, 2003:17).
3. *molitveničko-pasionski tip* – riječ *pasionski* daje naslutiti kako je riječ o molitveniku koji sadrži molitve za muku, odnosno molitvenik sadrži poglavlja koja se sastoje od križnoga puta. (Šundalić, 2003:17). Autor molitvenika ima na raspolaganju četrnaest postaja na kojima je Isus proživljavao svoju muku kako bi otkupio svijet. Tako su u crkvama postavljene postaje, te na taj način narod hodajući od jedne do druge iskazuje poštivanje Isusa koji je muku trpio radi ljudskoga roda.

Ako se uzmu u obzir svi tipovi i podtipovi molitvenika, jasno je kako molitvenici mogu biti veoma različita karaktera, ali svrha im je svima jednaka. U samoj literaturi može se iščitati kako je molitvenik izrazito hibridna književna vrsta, pa iz toga proizlazi kako granice između dviju temeljnih skupina molitvenika nisu strogo povučene. Autor prema vlastitom nađenju piše molitvenik koji kasnije prezentira puku. Na temelju informacija o molitveniku i njegovu pojmovnomu određenju, važno je istaknuti kako profesorica Šundalić nalaže "*da je molitvenik zbirka molitava, tekstova, pjesama, čija struktura može imati karakter promjenjivosti ili ustaljenosti, a namijenjen je privatnoj pobožnosti ili javnoj službi Božjoj, bilo pojedinca, bilo zajednice vjernika.*" (Šundalić, 2003:18).

4. Jezik Antuna Kanižlića

U suton starije hrvatske književnosti, u 18. stoljeću, književno stvaralaštvo na hrvatskom jeziku u nekim pokrajinama stagnira ili nazaduje, a u drugima tek niče i razvija se velikim poletom. Javljaju se znatniji pisci u dva štokavska kraja koja do toga vremena nisu sudjelovala u našem literarnom stvaralaštvu: u Makarskom Primorju (Kačić, Grabovac i drugi) i u Slavoniji (čitav niz dobrih književnika kojima na čelu stoji Matija Antun Reljković). (Vončina, 1975:166). Štokavsko se narječje tako uoči narodnog preporoda njeguje kao jezik pisane književnosti u brojnim djelima, od kojih su Kačićev *Razgovor ugodni naroda slovinskoga* i Reljkovićev *Satir*, postali u narodu vrlo omiljeni.

Među književnicima u Slavoniji, druge polovice 18. stoljeća, važno mjesto pripada i Antunu Kanižliću. Njegov je život, kako pišu u brojnim povijestima hrvatske književnosti, omeđen dvama za Slavoniju značajnim događajima. Kanižlić se rodio u godini Karlovačkog mira, kojim se njegov zavičaj konačno oslobodio od Turaka, a umro je kada je objavljena *Ratio educationis totiusque rei literarie*. (Vončina, 1975:167). O tome svjedoči njegov odnos prema glavnim jezičnim uzorima. Bilo je prirodno da se on, štokavac, više osloni na Dubrovčane, ali je i to moglo ići do neke mjere. Unatoč tako izrazitu Della Bellinu utjecaju Kanižlić nije odustao od svojeg ikavizma.

Kanižlićev je temeljni jezik nastao na temelju posavskog govora, a naslojavanja u njemu potječu od svjesna nasljedovanja neslavonske (i to ne samo dubrovačke, odnosno južnohrvatske, nego i kajkavske) književno jezične prakse. Takav je književni jezik, kao što se pokazalo, bio idealan tip koji je – pedesetak godina prije ilirizma – vodio k sintezi.

Kanižlić je u svom pismu polazio od narodnog jezika koji je u znatnijoj mjeri nadograđivao. Budući da je Kanižlić pisao prozom i stihom, mogu se činiti i ekskurzi u analizi njegova pjesničkog jezika.

Oko Kanižlićeva jezika mogu se, međutim, javiti stanovite sumnje. U Požegi se danas govori ijekavštinom istočnohercegovačkog tipa, pa je tako moglo biti i prije dvjesto godina. Ali, ipak su sva Kanižlićeva djela pisana ikavštinom, a ikavski izgovor nalazi se u današnjoj Slavoniji.

Prema vlastitoj izjavi, Kanižlić je svoje znanje nalazio u *različitih knjigah ilirskih*. Zato nije bez osnove ako teze iznijete u njegovu tekstu iz predgovora *Primogući uzroci* pokušamo prikazati kao plod njegova oslanjanja na prethodnike.

Maretićev termin *slavonski pisci* odviše upućuje na regionalnu zatvorenost, koja samim tim piscima nije bila dosljedna. "*Jezik slavonskijeh pisaca nije sasvijem narodan, tj. ne smijemo misliti, da je narod po Slavoniji govorio u njihovo vrijeme sasvijem onako, kako oni pišu. U to ćemo se uvjeriti, ako pomislimo, da u jeziku slavonskih pisaca nalazimo crta, koje jamačno nijesu bile narodne. Ovamo idu riječi: cvitje, grobje, snopje, kako slavonski pisci ponajviše pišu, a narod je jamačno govorio kao i danas; cviče, groble, snople. Ako jezik slavonskih pisaca i nije sasvijem narodan, ali je uopće narodan, kako razabiramo otud, što se u njihovim knjigama nalazi mnogo pojava, koji su se u prostom narodu po Slavoniji do danas sačuvali te su više ili manje karakteristični za slavonski govor.*" (Maretić, 1910:146). Već je spomenuto da se Kanižlić oslanjao na brojnu literaturu, stoga je jasno da nije bio pisac zatvorenog kruga. Kanižlić se borio kako bi iskorijenio turski jezik i običaje sa područja svoga naroda. Zbog puka je i pisao brojna djela koja su bila pristupačna i neukima i siromašnima.

Požezanin, Antun Kanižlić je u jednome segmentu spomenuo kako ga je na borbu za materinjim jezikom nagnao dubrovčanin, Ignjat Đurđević svojim riječima: "*O, da bi naši ljudi moje stope slidili, da domorodnim govorenjem visoke nauke i znanja tomačeći iliričkom jeziku u mudroskupštinu vrata otvore.*" (Frangješ, 1987:111).

Posvećujući pozornost jeziku, protivio se utjecaju neslavenskih jezika, osobito turskoga, pa iako se pod utjecajem svojega lokalnoga govora i školovanja i sam služio tuđicama, često je uz njih donosio čitatelju poznate sinonime. Pisao je štokavskom ikavicom, jezikom nastalim na temelju posavskoga govora, svjesno ga obogaćujući južnohrvatskom i kajkavskom književnom tradicijom. Osobito je nastojao oko nazivlja kako bi se hrvatskim jezikom mogla pisati i znanstvena djela. No nazivlje, ponajprije teološko, nije stvarao sam nego ga je, kao i druge potrebne riječi, preuzimao iz *različitih knjiga iliričkih* (B. Kašić, J. Mikalja, A. Jambrešić, A. Della Bella, I. Belostenec) ili je prema njima stvarao prevedenice. U složenu i raznoliku grafijskom sustavu onoga doba pisao je prema početnicama (abecevice) što su ih isusovci izdavali i dijelili za opismenjivanje puka u požeškom kraju. Stvarajući u ozračju društvene nerazvijenosti i neprosvijećenosti svojega poslije turskoga zavičaja, Kanižlić je i poučno-odgojnom i literarnom sastavnicom svojega opusa znatno pridonio

njegovu duhovnomu i kulturnomu razvoju. U korpusu hrvatske književnosti glavni je slavonski predstavnik njezine barokne sastavnice.

4.1. Kanižličeva frazeologija u molitvenicima

Antun Kanižlić je u povijesti hrvatske književnosti ponajprije poznat po baroknom spjevu Sveta Rožalija, panoritanska divica, objelodanjenom u Beču 1780., dakle, nakon autorove smrti. (Kolenić, 1998:169).

Kanižličev je jezik nastao na temelju posavskog govora, a naslojavanja u njemu potječu od svjesna nasljedovanja neslavonske (i to ne samo dubrovačke, odnosno južnohrvatske, nego i kajkavske. U njegovim djelima vidi se sintetiziranje najbolje tradicije hrvatskog književnog jezika od Kašića do Della Belle i Belostenca, da se svjesno upustio u jezičnu normu, da je u jeziku otkrivao stilističke mogućnosti, a u svemu tome je zapravo i njegova epohalna važnost.

U njegovim molitvenicima frazeologija je vezana uz dvije značenjske opreke koje se mogu razvrstati u dvije skupine: *zemaljski život i ulazak u raj*.

Za zemaljski život vezani su frazemi: smrtni danak, svaki križ svoj ima, smrtna rana, srce tvrdo. To su ujedno i motivi kojima su ispunjeni njegovi molitvenici i kojima on pokušava dati narodu naslutiti što ne bi trebali činiti ako ne žele da ih stigne Božja kazna.

Za život u raj u vezani su frazemi: *život vični, rajska vrata*...Motivi koji su preporučljivi narodu, jesu upravo *život vični*. Svatko od ljudi tko neće mnogo griješiti i slijediti će Kanižličeve preporuke uživati će u raj u *život vični*.

U molitvenicima je Kanižlić koristio dosta motiva (frazema) iz usmenog pjesništva; *ljuta zvirad, ljuta zmija, smrtni danak*. Vidljivo je kako uz imenicu najčešće dolazi i pridjev kako bi pojačao njezino značenje.

Kod ostalih motiva; *pravi put, bisne zvir* javlja se i metaforičko značenje. *Pravi put* označava put koji je pošten i kojim bi svaka ljudska duša trebala hoditi.

Kanižlićev opći stav prema leksičkim problemima pokazuje kako je autor smatrao da je *ilirski jezik* bogata i vele plodna mati toliko jezika kojima druga kraljevstva govore. (Vončina, 1975:166). Neki to smatraju pukom književničkom izmišljotinom, ali na stupnju književnojezičnoga razvoja kojem je Kanižlić bio suvremenik ipak je to čvrst uzor. Nakon ozaljskoga kruga s Belostencem i nakon njihova izdanka Vitezovića, naglo je sazrijevala vjera da se svi raznorodni strani leksički katalozi mogu prevladati počne li se oživljavati staro, zamrlo domaće leksičko blago. Pritom je sve više maha uzimao stav da se čak samim prožimanjem autohtonih leksičkih zaliha, ukupnost lokalnih dijalekata opći književni jezik može opskrbiti svim potrebnim riječima te tako osloboditi leksičke zavisnosti o tuđim jezicima. U ono vrijeme, svrha je bila; broj tuđica svesti na razumnu mjeru. Upravo iz tih okolnosti može se objasniti što je to u južnih pisaca za Kanižlića bilo toliko atraktivno. Književna povijest gotovo bez izuzetka zastupa mišljenje da ga je fasciniralo bogato južno pjesništvo, i to svojom tematikom i osobito, svojim izgrađenim pjesničkim jezikom.

Prvu fazu njegova književnoga rada čine vjerske knjižice, dakle proza za koju je imao bezbroj mogućih uzora u kajkavskoj sredini. Ipak, on je već u tim djelima (osobito *Primogućim uzrocima*) pisao jezikom koji je po svojim stilskim odlikama jasno svjedočio vezu s jugom. Da se Kanižlić opredijeli za taj utjecaj kao sebi dominantan, uvjetovao je ponajprije jezik jer s obzirom na nj' pretežno nasljeđujući dubrovčane, on nije dolazio u opasnost da prestane biti ono što je po svojoj dijalektalnoj pripadnosti doista bio: štokavac. Umjereni purizam u njegovim djelima znači da je ponekad doista koristio koju tuđu riječ. Prilike u kojima je živio vodile su ga prema nekoliko izvora tuđeg leksičkog materijala. Bivši položaj Slavonije značio je za tog pisca vezu s turskima, a suvremeni s njemačkim i mađarskim jezikom.

5. Barokno doba vezano za Antuna Kanižlića

"Pri kraju jednog doba, kome je glavni pečat udarila užurbana djelatnost katoličke crkve i protureformacija, stoji ime slavnog pjesnika, isusovca Antuna Kanižlića. U srcu nacionalnog teritorija koji tek što se oslobodio ispod Turaka, on je daleki odbljesak umjetničke i književne škole koja se rodila na Zapadu, a preko Italije u Dubrovniku i Dalmaciji našla svoje poklonike. U Slavoniji, sirovoj i zaostaloj, barok – o njemu je riječ – nema uvjeta za književni razvoj; pa zato ni Kanižlić nije mogao da dosegne svu njegovu

rafiniranost. Ali je činjenica da su njegovi stihovi ipak na zamjernoj visini, da graniče s pravim poetskim nadahnućem, iako, očigledno, on nije literata od zanata, ne zna sve tajne literarne tehnike. U Slavoniji je on upravo tek započinjao književnu i pjesničku tradiciju – on prije njega, u pravom smislu riječi, i nije postojala." (Georgijević, 1969:218). Brojne povijesti navode kako je Kanižlić zaslužan za barok u Slavoniji.

Pavličić spominje kako se renesansa i barok razlikuju po stupnju isključivosti svojih normi. Prema tome, renesansna je poetika stroža i isključivija od barokne, ona obraća pažnju na sve aspekte djela. Paradoksalno je to zato što se renesansna literatura razvijala u blažoj i povoljnijoj društvenoj klimi nego barokna, pa je i bila zasebna djelatnost s vlastitim normama, dok je barokna književnost velikim dijelom pod utjecajem katoličke obnove. (Pavličić, 1979:46).

Položaj lirike unutar baroknog sistema književnih vrijednosti sasvim je specifičan. Za nju u tome sustavu nije sasvim precizno određeno mjesto, pa su čak njena određenja češće negativna nego pozitivna.

Barokna se lirika tako, pod utjecajem novih zahtjeva, promijenila samo na sadržajnoj razini. Važan je prodor duhovne lirike. Ljubav prema božanstvu neobično je slična zemaljskoj ljubavi, premda je zemaljska ljubav predstavljala negativan pol. Zato je duhovna ljubav opisana istim onim sredstvima kojima je opisana i zemaljska ljubav.

"Po sadržajnoj sferi se nastoji prilagoditi ostalim rodovima baroknoga razdoblja, pa zato pokazuje stanovite motivske odnosno sadržajne sličnosti, s poemom i epom." (Georgijević, 1969:12).

6. Turska ostavština u Kanižličevu molitveniku

Kada uzmemo Kanižličev molitvenik u ruke, samim opsegom dolazimo do jednoga zaključka, da je doista bio vrlo vrijedan i pedantan pisac. Puno ime molitvenika glasi *Primogući i srce nadvladajući uzroci s kriposnimih podpomoćah, za ljubiti gospodina Isukrsta Spasitelja našega, sa svim srcem, sa svom du – šom i sa svom jakošću*. Molitvenik je tiskan u Zagrebu 1760. godine, mada je već 1757. godine bio napisan.

Kanižlićev molitvenik podijeljen je na dva dijela. U prvom dijelu nalazi se *osam primogućih uzroka iliti prigiba na ljubav Božju*, a u drugom dijelu *osam spasonosnih načina iliti podpomoći*, koji naše, ljudsko srce idući pravim putem može prinijeti Bogu. Ove *uzroke i načine* možemo povezati s autorovim poznavanjem hrvatskih krajeva u kojima je bio zaposlen. Život naroda ga je potaknuo na pisanje knjižice koja bi bila od velike pomoći neukima, ali i grješnicima kao poticaj na preobraćenje. Kanižlić se doista zauzimao za poboljšanje životnog standarda. Najvažnija od svega bila mu je vjerska prosvjeta i odgoj naroda.

U osmoj *podpomoći* nalazi se i pjesma svetoga Alojzija, osobitoga odvjetnika Antuna Kanižlića, a u zaglavlju iliti dovršenju od mladića Urbana.

U predgovoru je Kanižlić isticao tri važne stvari. Naglasio je kako latinske besjede nisu tumačene riječ po riječ nego opširnije, kako bi njegov molitvenik razumjeli i oni neuki. Kanižlić je pisao na svoj način, jer u ono vrijeme neka slova još nisu bila abecedno objašnjena pa je moli da mu drugi zbog toga ne prigovaraju, nego da svatko slijedi svoj način pisanja. Posljednja važna stvar za Kanižlića bile su riječi. Upozorava čitatelje kako će im neke riječi izgledati kao nove, ali nisu, nego ih je on preuzeo iz mnoge literature koju je pročitao. Žalostilo ga je to što neki narodi imaju više riječi za jedan naziv, a hrvatski narod ponekad nema niti jednu riječ koja bi nam trebala pa zbog toga moramo posezati u tuđe jezike.

Kanižlić je bio pomalo, ako se tako može reći i razočaran jer je hrvatski jezik poslije izгона Turaka ostao preplavljen turskim riječima. Žustro se branio protiv naziva "*racki*".

Tim nazivom je nekolicina htjela nazvati jezik domaćega stanovništva Slavonije, kao da su jezik onamo donijeli Srbi. (Matić, 1940:25). Kada su Turci 1544. nadvladali Slavoniju, nadvladali su i hrvatski jezik, svojim jezikom. Godine borbe protiv turske vlasti isplatile su se jer su Slavonci ipak uspjeli prognati Turke sa svojih područja. Otjerati narod bilo je lakše nego li iskorijeniti turske riječi iz hrvatskoga jezika. Tako su u hrvatskome jeziku ostali brojni turcizmi koji se mogu i danas ponegdje čuti; *pend̄er*, *ćuprija*, *ćaršija*...te brojne druge koje se nalaze u turskom rječniku. Kanižlić je želio očistiti jezik od turcizama. Poručio je ako on to ne uspije, neka to napravi netko drugi i tako proslavi svoje ime.

"Raci, latinskim jezikom Rascii, Rasciani, zovu se Srbi u Dolnoj Serviji iliti kraljevstvu srpskomu, niže Beograda, pribivaoci kod potoka Raše, od nega rečenim imenom nazvani, kaono i ista država Rascia, odkuda su posli protirana Turčina mlogo Rasciana iliti Raca, to

jest Ristjana, u Slavoniju, a navlastito u Srim, naseli i ta pridavak Raca ostade im." (Matić, 1940:26).

Osim riječi, turskoj ostavštini pripadaju i psovke, te nepoštivanje ljudi. Kanižlić se protivio takvom načinu života te je slao apel narodu da se ostave takvog načina i priklone se Bogu i životu u miru i slozi.

Drugi problem za njega su predstavljale Švabe koje su se kao i Raci (Srbi) naselili na hrvatsko područje. Kanižlić spominje kako se odmetnici svetih grčkih otaca nazivaju starovircima iako to uopće nisu bili, a hrvatski narod nazivaju Šokcima. Govoraše kako bi se radije *poturčili nego li pošokčili*. (Matić, 1940:27).

Kanižlić je objasnio kako su Slavonci dobili naziv *Šokci* kada su od mađarskoga kralja Matije zatražili pomoć, a on im je odgovorio: "*Sok az.*" (Matić, 1940:27). U prijevodu bi to značilo: "Mnogo je ovo." Dakle, mađarski kralj Matija odgovorio je hrvatskome stanovništvu da traže mnogo od njega. I od tada hrvatski narod, odnosno Slavonci nose taj naziv. A o tome je više pisao Josip Bössendorfer u svojoj knjizi *Odakle ime Šokac*. Kanižlić je tvrdio kako je Hrvatska ilirička zemlja, a narod čine Iliri. Tako je Dalmacija bila prozvana od strane Rimljana. Oni su polako zauzeli Dalmaciju i dalje se širili na ostale slavenske zemlje.

Kanižličeva tvrdnja koju je zagovarao glasi: "*Naša se zemlja zove Slavonija, Slovina, a jezik naš ilirički, slovinski, slavonski, a čeljade muško Ilirijanac, Slovinac, Slavonac, a žensko pako Slovinka, Slovinkina, Slavonka – imenom od slave uzetim, jerbo stari naši, ili Slavonci ili Ilirijanci nazvani, u prva vrmena slavom junačstva druge narode nadvrgoše i nadjačaše.*" (Matić, 1940:27).

7. Bibliografski opis Kanižličeva molitvenika Primogući i srce nadvladajući uzroci

Prvo izdanje Kanižličeva molitvenika *Primogući i srce nadvladajući uzroci* objavljeno je 1760. godine u Zagrebu kod tiskara Cajetana Franc. Härla. Knjiga je objavljena u formatu 16 X 10 cm.

Molitvenik je dvodijelno komponiran; prvi dio ima 16 stranica, a drugi dio sadrži 271 stranice. Također se javljaju dva načina označivanja stranica; kustodama i kombinacijom arapskih brojeva i dodatnih znakova (oble zagrade), kojima su označena četiri lista, i to: znakom)(označena je prva stranica, znakom)(2 označena je treća stranica, znakom)(označena je deveta stranica, znakom)(2 označena je jedanaesta stranica.

U drugome su dijelu stranice označene na tri načina: kustodama, paginacijom (arapskim brojevima označene su stranice 1.-270.) i kombinacijom velikih tiskanih slova i arapskih brojeva (A, A 2 + dva neoznačena ali brojna lista + B, B 2 + dva neoznačena ali brojna lista,..., a kada ponestane velikih tiskanih slova, u obzir dolazi kombinacija velikih i malih slova i brojeva, kao npr.: A a, A a 2 + dva neoznačena, ali brojna lista + B b, B b 2 + dva neoznačena, ali brojna lista...)

U prvom dijelu molitvenika nalazi se posveta naslovljena Prikazanje Gospodinu Isukrstu priljubeznivomu Spasitelju našem i predgovor koji nosi naslov PRIDGOVOR. Bogoljubni štioče!

Jasno je kako je adresat Kanižličeve posvete Isus Krist, što se vidi iz samoga naslova. Kanižlić se u posveti izravno obraća Isusu, nazivajući na najvećim dobrom i vrutkom (Kanižlić, 1760:IV) od kojeg dolazi svaka riječ kojemu se stoga i najmanje slovo treba vratiti. Autor u poniznosti prikazuje svoj molitvenik i traži blagoslov od Isusa, kako bi dotaknuo srca onih koji ga budu čitali. Koji će nakon čitanja molitveničkoga štiva zajedno slaviti s anđelima.

U predgovoru molitvenika objašnjena je i kompozicija molitvenika koji se sastoji od: prvog dijela (*Osam primogućih uzroka iliti prigiba na ljubav Isukrstovu*), drugog dijela (*Osam spasonosnih potpomoći iliti načina koji srce naše uspravnim putem na ljubav Isukrstovu privesti mogu*) i trećeg dijela (*Zaglava iliti Dovršenje*).

Kompozicija molitvenika vodi do zaključka da je riječ o molitveničko-brevijarskom tipu molitvenika. U ovom slučaju molitvenik se ostvaruje samo kompozicijski, ali ne i sadržajno, jer kod ovog tipa *ustroj molitvenika nameće brojka 8 jer dnevna pobožnost ima osam dijelova, ali sadržaj je individualna piščeva kreacija, neovisna o brevijarskim rasporedima molitava, čitanja, himana, psalama...* (Šundalić, 2003:16-17).

8. *Predgovor Kanižličeva molitvenika*

U predgovoru koji je napisan u Požegi, 27.09.1757., Kanižlić govori kako mu je želja bila prevesti knjižicu na naš jezik. Želio je svome puku približiti nauk na njima lakši i za sve pristupačan način, što je i postigao.

Već u samome natpisu, a i u predgovoru, kazuje Kanižlić, da je molitvenik slobodno izradio po nekoj njemačkoj knjizi koja je prevedena s francuskog, ali inače ne kaže ništa točnije o svome uzoru.

Profesor Prohaska vidi u Kanižličevim *Primogucim uzrocima*, zbog sličnosti osnove i pjesničkog obrađivanja, kasni izdanak latinskoga djela isusovca Huga Hermanna *Pia desideria animae sancteae*, koje je bilo vrlo rašireno i doživjelo mnoga izdanja i prijevode u sve veće evropske jezike. U njemački jezik ga je prenio Friedrich Spee, najznaniji pjesnik isusovačke barokne lirike u njemačkoj. (Matić, 1940:28).

Kanižlić je u svome molitveniku prikazao smisao duhovne ljubavi, ali najvažnije od svega je isticanje baroknoga shvaćanja. Osobito karakteristične i važne jesu pjesme *Pisma od svetoga Alojzija i Pripovijest o mladiću Urbanu*. U djelima se ističe Kanižličev trud za što boljim proučavanjem materinjeg jezika.

Isusovci su u Slavoniji obilato posezali za crkvenim pjesmama, a posebice za knjigama bosanskih franjevaca, jer je Slavonija od prije, pa sve do 1758. bila u vezi sa crkvama u Bosni. S jedne strane, Bosna je i po jeziku Slavoniji bila najbliža. Kroz vrijeme se u Slavoniji razvijao jezik, a na račun toga nastajale su brojne pjesme. Stoga se može reći kako je Kanižlić prikupljao crkvene pjesme, prerađivao ih i slao u puk kako bi se koristile i kako bi ostvarile svoju nakanu. Iščitavajući literaturu koja nudi informacije o Kanižliću, nailazi se na podatak koji govori kako su se mnoge pjesme održale u pjesmaricama dugo vremena onakvima, kakve ih je Kanižlić poslao među narod.

U pojedinim pjesmama i molitvama autor je iznosio svoje viđenje Boga i religije. Za njega je moliti značilo biti ponizan i skrušen prema Bogu. Za bolji život i sreću trebalo je slijediti molitvu i srce koje vuče istinskom životu. Čovjekovo srce je za Kanižlića predstavljalo raj ljubavi prema nama samima, prema zajednici u kojoj živimo, ali i prema Gospodinu koja nam je dao mogućnost iskonskoga života.

Takvih je pjesama kod Kanižlića mnogo više nego li je nama poznato. One su prvenstveno uvrštavane u molitvenike. Potiču duhovnu ljubav, koju je shvaćala i o njoj pjevala barokna lirika isusovačkih pjesnika. Takva barokna lirika isusovačkih pjesnika došla je zahvaljujući Kanižliću na područje Hrvatske, odnosno u hrvatsku književnost u Slavoniji još u zadnji čas, kada se na zapadu već polako gasila. Takva lirika prikazuje put kojim je Kanižlić prešao od obične crkvene pjesme koju je u mladosti zatekao i upoznao u svojem zavičaju, pa do Rožalije, najznatnijeg književnog baroka u Slavoniji. O duhovnoj ljubavi baroknoga stila, Kanižlić se odvojio od tradicije crkvene pjesme svojeg zavičaja i pošao novim stazama. U pjesmama ima i stranih uzora i poticaja, ali i domaćih.

U predgovoru Kanižlić progovara o problemima svojeg vremena te razlozima koji su ga potaknuli na pisanje. Na samom početku spominje pustinjaka koji odlazi u grad kako bi pod stare dane postao pametniji i mudriji i kako bi naučio sretnije umrijeti. Pustinjak je u gradu naišao na mudroskupštinu koja je na čelu sa učiteljem raspravljala je li potrebno ljubiti Gospodina svim srcem. Na to pitanje, pustinjak se iznenadio i otišao ponovno u pustinju gdje je razmišljao kako u svojih trideset godina nikada nije posumnjao u ljubav prema Gospodinu. Kanižlić se poslužio ovom pričom kako bi naglasio i pojasnio temu svoga molitvenika koja je vidljiva već iz naslova. Isto tako, Kanižlić je bio svjestan da njegovu *knjižicu* neće svi pročitati. Na neki način je shvaćao ljude jer je vrijeme u kojem su živjeli bilo doista surovo i loše prema njima. Budući da je proputovao mnoge krajeve svoje zemlje, shvatio je da narod ne štuje Boga onako kako bi trebao. Narodu je više stalo do slave, raskoši, zapravo do zemaljskih vrijednosti nego li ljubavi prema Gospodinu koji je jednako milosrdan prema svakome od nas.

Na kraju pregovora Kanižlić se obraća čitatelju, nadajući se da će razumjeti svaku napisanu riječ, kao i nauk na koji treba skrenuti veću pozornost.

Predgovor je od velike važnosti jer je njime autor naglasio u kakvom je vremenu molitvenik nastao, a ujedno je dao i određene povijesne informacije. Skrenuo je pažnju i na grafiju koja nije bila ustaljena, kao i na osiromašeni leksik.

Središnji dio molitvenika podijeljen je na već spomenuta tri dijela, a prvi i drugi na osam manjih cjelina – prvi je sastavljen od osam uzroka, a drugi od osam potpomoći. Broj osam upućuje na činjenicu da molitvenik može biti pisan na tragu brevijarske dnevne pobožnosti, koja dan dijeli na osam dijelova, a svakom dijelu odgovaraju određena čitanja,

psalmi, molitve, himni. (Šundalić, 2002:63). Stoga se i Kanižličevih osam uzroka i osam potpomoći može moliti u odgovarajućem dijelu dana.

9. Motivi u molitveniku Primogući i srce nadvladajući uzroci

Motivi su jedna od najvažnijih karakteristika književnosti. Na temelju motiva nastaju brojna djela koja obrađuju zadanu tematiku. Kako je u ovom diplomskom radu riječ o jednom molitveniku, motivi će biti vezani za život i odnos prema vjerskom karakteru.

9.1 Motiv smrti

Kanižličev molitvenik nastao je kao potreba da se širi Božja riječ u narodu. U to vrijeme život u Slavoniji nije bio nimalo lak. Ratna stanja su se gomilala, pa je možda upravo to povod najveće zastupljenosti motiva smrti u ovome molitveniku. Smrt je vezana uz pravu ljubav, jer je ljubav stavljena na kušnju jer se za nju mora trpjeti. Isus je smatrao kako sva dobra dijela koja je učinio ne bi bila važna da za njih nije trpio. Kanižlić je poručio svima onima koji ne vjeruju u Krista i njegovu ljubav da dignu glave i pogledaju Krista na križu. Tada moraju shvatiti kako je On doista trpio za narod. Isus je bio na križu da bi nam posvjedočio svoju unutarnju ljubav. Svojom je smrću pravednima pokazao radost. Uvijek je bilo i uvijek će biti onih koji ne slijede Kristov put, ali Krist je i takve otkupio svojom smrću. A nevjernici su od tada u strahu jer se boje što će se dogoditi sada kad nisu vjerovali da je Sin Božji.

Blaženi su oni koji su vjerovali u Gospodina jer njih čeka mjesto kraj Krista.

Citat: "Blago nami, o priljubljeni Isuse, da bi mi u ovom *umrlom životu*, ka- ono odabrani u raju građani tvoji ćutili onu prislatku bez sile potribu..." (Kanižlić, 1760:41).

Oni su zavrijedili životom na zemlji slavu na nebu. Prava kršćanska duša je ona koja je sebe cijelu, ali i srce svoje poklanjala Bogu svakoga dana, te ljubila Gospodina i klanjala mu se sve do zadnjeg dana života. Trenutak čovjekove smrti trebao bi biti početak čiste ljubavi koju je Isus dao narodu.

Smrt se javlja više puta u prenesenom značenju kako bi zastrašila ljude i izvela ih na pravi put. Važnost smrti u molitveniku ponajviše se ističe u pjesmi svetoga Alojzija, koja opisuje svu muku koju je mladić prošao. Njega je posjetila Nebeska Ljubav i obećala mu da će nakon

smrti biti odveden u raj i Alojzije je vrlo brzo napustio ovaj svijet i postao zagovaratelj kod Svevišnjega. Smrt je jednaka za svakoga; i za dobre ljude, ali i za one koji su za života griješili pa su se preobratali. Takav je bio mladić Urban. Kada je osjetio ljepotu koju mu je pružala ljubav Božja, poželio je umrijeti za Gospodina.

U molitveničkom štivu smrt najčešće dolazi sa zamjenicom jer ljudi većinom govore o svojoj smrti.

Citat: "Gospodin Isukrst dostojan je ljubavi zaradi prigorke muke i *smrti svoje*."

(Kanižlić, 1760:209).

Zatim dolazi sa pridjevom, a na taj način ostvaruje jači dojam. Budući da je Isus govorio kako je nakon smrti život bolji i ljepši, Kanižlić je to htio doista i pokazati. Saznanje o značenju smrti i njezinu djelovanju mnoge je promijenilo na bolje. Samo je na neki način trebalo privući pažnju naroda da slušaju što ih čeka nakon ovozemaljskoga života. Koristio je Kanižlić brojne priče za koje on tvrdi da su istinite i mogu se pronaći u literaturi ostalih molitvenika ili crkvenih knjižica.

Citat: "...za nikakvu drugu u ono vrime korist, nego ako bi naučio bolje i *srićnije umrti*..."

(Kanižlić, 1760:17).

Smrt je uvijek predstavljala mračan dio ljudskoga života, ali iz ovoga se vidi kako postoji još jedan život koji nam nudi zajednicu s Kristom. Stoga smrt treba smatrati novim početkom nečega što je daleko od svih nas i nečega što nam je još uvijek nepoznato.

9.2 Motiv životinja

Unutar molitvenika nema mnogo životinja koje bismo mogli izdvojiti. Ali ipak prva koja se spominje je možda od velike važnosti. Iako je u stvarnosti vrlo mala životinjica, ona može napraviti znatno veliku štetu.

Citat: "...ako bi ju odmah zatvorio i za hranu *gladnim moljem* u prašni kut zavrkao."

(Kanižlić, 1760:51).

Iz ovoga se citata može iščitati kako je važnost molitvenika i njegove pouke najvažnija. Ako ljudi ne uzmu molitvenik u ruke i odbace ga negdje u ladicu, s vremenom će ga napasti moljac i uništiti sav trud i poruke za svijet. Molitvenik je potrebna literatura jer su brojni ljudi bili nepismeni, stoga su postali inspiratori autora ovakvih knjižica. Ovim citatom autor šalje poruku svome puku da čita knjigu i iz nje izvuče pouku, a da ne dozvoli moljcu da je pojede.

Motiv životinje iskorišten je i za opis turske vojske koja je uništavala autorov kraj. Turci su palili sve i iza sebe nisu ostavljali ništa, pa čak ni knjige koje su hrvatskome narodu bile prijeko potrebne.

Kako bi i ovdje istaknuo važnost ljubavi koristio je štene, malo pseto koje se umiljavalo svome gospodararu i tako zadobivalo njegovu ljubav.

Osim spomenutih životinja javlja se još i vuk. Simbol je zla, ponajviše za pastire. Ovdje ima preneseno značenje jer predstavlja vruga koji narod nagovara na zlo. A narod je predstavljen kao stado ovčica kojemu je potreban pastir, a to je Isus. On će ih izvesti na pravi put i pokazati im svijetlo života te svojim dobročinstvima i ljubavlju otjerati vruga.

Citat: "...kada *nenavidni vuk pakleni* u raju zemaljskomu privari nas u roditelja naših."

(Kanižlić, 1760:281).

9.3 Motiv istine

Istina je u molitveniku najvažnija. Znamo kako je za bolji život i Božju ljubav uvijek dobro govoriti istinu. Jedino istina može spasiti život, odnosno ljudski rod. Ako ne slijedimo istinu i pravi put, teško da ćemo ikada pronaći Isusa. Kanižlić je potvrđivao kako je istina uvijek dobra i kako su segmenti koje je on opisao u molitveniku istiniti.

Citat: "...procini skupljenom pameću ova *istinita* i stanovita zlamenja ustma *istine* vičnje očitovana..." (Kanižlić, 1760:531).

Istina potvrđuje svoje značenje. Da se na njoj temelje brojna dobra djela koja ljudi čine drugima, pa se onda ta dobrota vraća i njima samima. Istina ima i tragove iza sebe koji se mogu provjeriti. To se najviše koristi za nevjernike.

Molitvenička istina je bolna ispočetka. A strašnu bol su izazvali Turci, zatim različiti nazivi koji su pridodani imenu hrvatskoga naroda. Jedina i najvažnija istina molitvenika je vjera i ljubav prema Bogu koje nam nude raj na zemlji kao i na nebu.

9.4 Motiv pakla

Kako u stvarnom životu, tako i u molitveniku pakao označava ozračje negativnosti koje je omraženo svim ljudima. Pakao može biti i na zemlji, a vrijedi za ljude koji žive nečasnim životom. Dakle, ne mora biti samo pakao koji ljudske duše iščekuje nakon njihove smrti. Svakako se za tu riječ vežu samo negativne konotacije. U paklu je sotona, koji na zemlji pokušava napraviti razdor među ljudima i okrenuti ih od vjere i crkve. Može se reći kako Kanižlić smatra Turke predstavnicima pakla, koji su bez imalo milosti narušili sve što je do njihova dolaska postojalo u knjižnicama te brojnim drugim kulturnim ustanovama. Paklenim životom živjeli su grješnici i nevjernici. No, za njih je taj život bio izuzetno dobar.

Pakao opisuje boravište mrtvih duša gdje duše grešnika trpe vječne muke. U kršćanstvu, pakao predstavlja simbol užasa i strave. U Bibliji se opisuje kao mjesto gdje su užasni životni uvjeti, gdje vlada velika patnja, nesnosna žega i vrućina.

U molitveniku se javlja u svom osnovnom značenju, a ponekada se javlja metonimijska osnova gdje se uzima cjelina za dio.

Citat: "...nego hiljadu *paklenih muka*..." (Kanižlić, 1760:121).

10. Usporedba dvaju Kanižličevih molitvenika

Na temelju podataka koje posjedujemo o Primogućim i srce nadvladajućim urocima i Bogoljupstvo na poštenje sv. Franje Saverija može se reći mnogo važnih informacija.

Prvi motiv je bio motiv *smrti*. U oba molitvenika smrt dolazi i u prenesenom i neprenesenom značenju. Najčešće obilježava kraj ljudskoga života i prijelaz na drugi svijet. U pojedinim segmentima smrt dolazi kao stilska figura personifikacije.

Citat: "Jer i na **smrt** oblast ima

I otima on njoj robje..." (Kanižlić, 1759: 132).

Oba molitvenika daju savjete kako smrt nije onakva kakvom je ljudska populacija smatra. S prestankom života na zemlji, počinje novo razdoblje ili nova era koja će trajati vječno.

U *Primogućim uzrocima* smrt više dolazi u prenesenom značenju jer tako još više izaziva nedoumice kod ljudi. Kanižlić je opisao kako je mladić Urban tražio smrt, sveti Augustin je pristao na smrt kako bi bio bliže Svevišnjemu. Različito tumačenje riječi smrt koja ima jedno općenito značenje, a to je kraj bivstva.

Spominju se i smrtno kazne koje se odnose na život poslije života. Isus je uvijek znao govoriti da svatko zaslužuje novu priliku i da se ne sudi drugima nego samo sebi.

Drugi motiv jesu *životinje*. One se javljaju u osnovnom značenju, ali ne uvijek. U molitveniku Bogoljupstvo na poštenje sv. Franje Saverija pojavljuju se, ako možemo tako reći više divlje životinje, karakteristične za druge države, pa čak i kontinente.

Citat: "Koji služeći se s poželjenih naših, vazda kao *lav* režeći obilazi, da nas na grih navede i proždre." (Kanižlić, 1759:164).

Lav je simbol snage i hrabrosti, a ovdje je u usporedbi s đavlom koji gotovo da i ne odustaje od nauma da ljude zavede na krivi put. Spominje se i zmaj koji je oličenje paklene muke. Ovce i stada su zajednička za oba molitvenika. Imaju pravo i preneseno značenje. U *Primogućim uzrocima* više se javljaju u prenesenom značenju jer predstavljaju ljude koji izgubljeni lutaju i traže pastira. Isus tada dolazi da ih vodi, ali ih neprestano napada vuk – sotona koji nema granica.

Životinjski svijet je šarolik u oba molitvenika, ali u Bogoljubnostima ima mnogo više životinja, pa čak i nekarakterističnih za slavonsko područje. Uglavnom se takve životinje javljaju u prenesenom značenju jer imaju jaku simboliku (negativnu i pozitivnu).

Treći motiv je *istina*. Taj motiv nema izrazitu čestotnost pojavljivanja u molitveničkome štivu. Dolazi u osnovnome značenju. Vidljivo je kako su istine i istinita djela nagrađena od Isusa. Autor je poticao i zagovarao istinu. Nije htio prikriti stanje u zemlji nakon Turaka, zatim tursku ostavštinu u jeziku. Svaki segment priče koja je ispričana u

molitveniku ima potvrde u narodu ili literaturi. Tako je i Isus djevojci kojoj je uzeo srce kasnije stavio u nju svoje srce i ostavio trag na njezinu tijelu za one koji nisu vjerovali.

U molitveniku se gotovo uvijek javlja kao sintagmatska cjelina s pomoćnim glagolom biti.

Citat: "*Istina je da čovik ne bijaše moguć...*" (Kanižlić, 1760:219).

Istina se javlja kao riječ Božja, kao misao kojom se prenosi važni podaci.

Citat: "Virujem u te i tebi o mudrosti svaka znajuća i **istino** vičnja!" (Kanižlić, 1759:108).

Čestotnost pojavljivana istine kao prenesenog značenja vjere je najviše zastupljena u molitveničkim štivima. Istina je potvrda vjernoga dobra i ljubavi koja ima svoj put, put do Krista.

Četvrti motiv je *pakao*. Obostrano je prezentiran kao mjesto na kojemu se plaćaju grijesi počinjeni za života. Pakao ima dvojako značenje; osim onoga koji je svijetu nepoznat i znamo o njemu preko Biblije, tu je i pakao na zemlji koji svaka duša može proživjeti. Svako je biće različito i svako ima svoju sudbinu koja kroji pravdu života. Pakao se javlja u sintagmi sa pridjevom ili je sam pridjev, a uza nj' stoji imenica koja pojačava negativnu konotaciju pakla.

Citat: "...nego hiljadu *paklenih muka...*" (Kanižlić, 1760:121).

Osim simbioze sa imenicom i pridjevom, javlja se i kao glagol i pridjev.

Citat: "...koliko je duboko od visine nebeske do *propasti paklene...*" (Kanižlić, 1760:239).

Bogoljupstvu i Primogućim uzrocima zajednički element je pakao u prenesenom značenju. Sve propasti koje se spominju odnose se na ljudske živote, a sotona ja uvijek jednakoga značenja. Vrag koji prema Bibliji označava zlo, negativnost i ispraznost.

11. Zaključak

Čitajući molitvenik i literaturu o Kanižliću jasno je koliko je autor davao sebe pišući svoja djela. Iako o molitveniku *Primogući i srce nadvladajući uzroci* nema puno podataka u literaturi, Kanižlić je uspio ostaviti dubok trag u hrvatskoj književnosti. Bio je svjestan prilika u kojima je živio, ali i životnih potreba svoga naroda. Proputovao je mnoga područja Slavonije, Dalmacije pa i drugih zemalja i uvidio tešku muku svoga naroda. To ga je nagnalo na pisanje molitveničkoga štiva. Molitvenik je pisao po uzoru za neuke kako bi ga svi slojevi puka mogli koristiti. Bio je izraziti protivnik tuđica, osobito turske ostavštine.

Književni se jezik u 17. i 18. stoljeću dijeli na sjeverni (kajkavska osnovica) i južni (štokavština s jasnim tragovima čakavskoga nasljeđa). Kanižlićev primjer pokazuje koliko je uklapanje *slavonskih pisaca* u jezične tokove prethodnih i tadašnjih strujanja u starijoj hrvatskoj književnosti bilo proces, prvorazredan po značenju i minuciozan po putovima svoga prevođenja. Kanižlić je bio dosljedan svome načinu pisanja te je rekao da se drugi ne ljute kako on piše jer i on prihvaća druga pisma.

Kroz *Primoguće uzroke*, Kanižlić je prikazao život i položaj hrvatskoga naroda za vrijeme osmanske dominacije, ali i nakon njihova odlaska. Narodu je bila potrebna pomoć i potpora koju im je autor pružao u svakome pogledu. Molitvenik ima poruku za sve pa čak i za Turke, da se nikada nije kasno obratiti i krenuti pravim putem. Pozvao je puk da se ugleda na mladića Urbana. Svoj molitvenik temelji na vrlo važnoj činjenici, a to je ljubav prema Bogu. Ljubav je ostvarena na brojne načine, od poštivanja, kreposti, molitve vjere pa sve do najveće razine iskušenje, a to je dati svoj život za Krista. Tako je motiv smrti stekao uzvišenost koja predstavlja neki bolji život iza ovozemaljskoga. Vidljivo je da u oba Kanižlićeva molitvenika *smrt* dolazi podjednako. Poticaj za kršćanstvo i život vječni javlja se kroz cijeli tekst. Pojačan je usporedbama u kojima se narod uspoređuje sa životinjama, ovčicama koje traže svoga pastira. Ali i pakao je označen kao zmaj ognjeni, koji proždire plamenom. Istina je često kao potvrda vjere, ali i potvrda samih povijesnih događaja koji se spominju u tekstu. I na kraju pakao koji je muka za sve.

Preko tih motiva Kanižlić je nastojao probuditi molitvu, ljubav i znanje u srcima mnogih ljudi.

12. Literatura

1. Bogišić, Rafo, 1974. *Od renesanse do prosvjetiteljstva*, u *Povijest hrvatske književnosti*, knj. br.3, Zagreb.
2. Frangeš, Ivo, 1987. *Povijest hrvatske književnosti*, (poglavlje 6. *Doba romantizma. Ilirizam. Apsolutizam*, Nakladni zavod Matice Hrvatske – Cankarjeva založba, Zagreb – Ljubljana.
3. Georgijević, Krešimir, 1969. *Hrvatska književnost od 16. do 18. stoljeća u sjevernoj Hrvatskoj i Bosni*, Matica hrvatska, Zagreb.
4. Kanižlić, Antun, 1759. *Bogoljubstvo na poštenje svetoga Frančeška Saverije*, Trnava.
5. Kanižlić, Antun, 1760. *Primogući i srce nadvladajući uzroci*, Zagreb.
6. Kanižlić, Antun, 2010. *Primogući i srce nadvladajući uzroci* (pretisak iz 1760. godine s usporednom transkripcijom), Zrcalo prošlosti, Osijek.
7. Kolarić, Juraj, 1996. *Hrvatski kajkavski molitvenici i njihov utjecaj na duhovnost*, u *Kajkaviana Croatica*, Hrvatska kajkavska riječ, Zagreb.
8. Kolenić, Ljiljana, 1998. *Riječ o riječima; Iz hrvatske leksikologije i frazeologije 17. i 18. stoljeća*, Osijek.
9. Maretić, Tomo, 1910. *Jezik slavonskih pisaca*, Rad JAZU, knj. 180., Zagreb.
10. Matić, Tomo, 1940. *Život i rad Antuna Kanižlića*, u: *Pjesme Antuna Kanižlića, Antuna Ivanošića i Matije Petra Katančića*, Stari pisci hrvatski, knj. XXVI, priredio Tomo Matić, JAZU, Zagreb.
11. Maretić, Tomo, 1910. *Jezik slavonskih pisaca*, Rad JAZU, knj. 180., Zagreb.
12. Prohaska, Dragutin, 1909. *Ignjat Đorđić i Antun Kanižlić, Studija o baroku u našoj književnosti*, Rad JAZU 178, Zagreb.
13. Škavić, Josip, 1954. *Književnost u Slavoniji u XVIII. stoljeću, Republika, br. 2-3*
14. Šundalić, Zlata, 2003. *Studenac nebeski, Molitvenici u hrvatskoj književnosti od 16. do kraja 18. stoljeća (s posebnim osvrtom na Antuna Kanižlića)*, Književni krug, Split.
15. Vodnik, Branko, 1913. *Povijest hrvatske književnosti, Knjiga I. Od humanizma do potkraj XVIII. stoljeća s uvodom V. Jagića o hrvatskoj glagolskoj književnosti*, Zagreb.
16. Šundalić, Zlata. *Molitvenici u Slavoniji u 18. stoljeću*, Matica hrvatska – Kolo. <http://www.matica.hr/Kolo/kolo0401.nsf/AllWebDocs/molitvenici>
17. <http://hbl.Izmak.hr/clanak.aspxid=177>)